

Erdenebat Ulzybatyn

Zabytkowe budowle drewniane Mongolii i problemy ich ochrony

Ochrona Zabytków 32/2 (125), 133-136

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

The communique summarizes in brief a comprehensive study on activities of archaeological conservation servicing in Poland in the years 1977—1978. Based on a questionnaire, it describes the organisation and work conditions of the service, staff, state of archaeological posts' records, scope of rescue activities and problems of cooperation with other institutions, and finally a short general assessment and postulates.

In 48 out of 49 voivodships there operated in 1978 archaeological services organized within the framework of conservation offices or museums. Altogether 46 archaeologists were employed. The

records listed 45 thousand posts (an index of 11.2 per 100 square km).

The number of specially protected items came to 5,176. There were 912/18 rescue operations performed per one voivodship. About 300 stationary studies are performed in Poland a year. Of them, over 50 per cent are financed by conservators. In general terms, centres in Wrocław, Koszalin and Opole can boast of best results of work. Transformations of the recent three years that followed the administration reform have as a rule been assessed favourably. They brought about an intensified protection of archaeological monuments in Poland.

ERDENEBAT ULZYBATYN

ZABYTKOWE BUDOWLE DREWNIANE MONGOLII I PROBLEMY ICH OCHRONY

Wśród zabytków architektury przetrwałych w Mongolii do naszych czasów największą grupę stanowią budowle sakralne. Dawniej tradycja nie pozwalała na jakiegokolwiek ingerencje w obiektach związanych z kultem. Dzięki temu prawie wszystkie zabytki architektury sakralnej przetrwały bez żadnych naruszeń spowodowanych przez ludzi, zostały jednak naruszone przez czas. W latach dwudziestych naszego wieku przestał istnieć lamaizm jako religia państwowa, w związku z czym opustoszało mnóstwo mongolskich świątyń i klasztorów. W ten sposób, oprócz niektórych obiektów najcenniejszych albo znajdujących się obok skupisk ludzkich, większość zabytków architektury pozostała bez opieki. Zaczęły ginąć skarby kultury narodowej.

Biorąc pod uwagę zaistniałą sytuację oraz głosy opinii publicznej władze państwowe Mongolii podjęły liczne działania mające na celu ochronę ginących dóbr kultury. Przede wszystkim unowocześniono obowiązujące od lat czterdziestych przepisy prawne i podjęto decyzje w sprawie ochrony zabytków, zwłaszcza zabytków nieruchomych. Powołana została specjalna komisja ochrony zabytków, w skład której weszli najwybitniejsi przedstawiciele świata nauki i kultury. Komisja zajmuje się rejestracją zabytków, podejmowaniem prac konserwatorskich oraz innymi działaniami związanymi z ochroną obiektów zabytkowych. W Ułan Bator powstała też pracownia konserwacji zabytków.

Zrodzony w Indiach buddyzm w VII w. zaczął rozpowszechniać się w Tybecie, gdzie z czasem przybrał postać lamaizmu. Z kolei w końcu XVI w. religię tę zaczęli wyznawać przywódcy różnych rodów mongolskich. W 1586 r. Abtaj-chan, ówczesny władca mongolskiego rodu Chalcha, który zamieszkiwał środkową część dzisiejszej Mongolii, ufundował budowę pierwszego klasztoru lamaickiego na terenie Mongolii — Erdene-dzu. Od tego czasu aż do początku XX w. lamaizm był w Mongolii religią powszechną; na początku naszego wieku znajdowało się tu około 700 kultowych ośrodków lamaizmu. W latach 1691—1911 Mongolia należała do imperium mandżur-

skiego. W tych czasach z rozkazu mandżurskiego imperatora powstało kilka okazałych świątyń lamaickich. Przy ich wznoszeniu brali udział przeważnie bardzo doświadczeni budowniczowie i rzemieślnicy, sprowadzani z różnych części wielkiego imperium. W 1737 r. na cześć I Bogdo Gegena, głowy mongolskiego lamaizmu, powstała największa świątynia Mongolii — Amarbajasgalant. Mongolscy budowniczowie stawiali także świątynie składowe, które nadawały się do przenoszenia z miejsca na miejsce. Budowle te były wzorowane na jurtach, a główne materiały służące do ich wykonania — to drewno i wojłok. W Ułan Bator zachowały się wzorowane na jurtach nie składowe świątynie z początku XX w., ale w razie potrzeby mogłyby być one również rozebrane i ponownie złożone.

W latach 1911—1921 Mongolia stała się samodzielnym państwem, którego głową został VIII Bogdo Gegen.

1. Świątynia w Mandal Ajmaka Bajanchongor
1. Temple at Mandal Bajanchongor

2. Świątynia w Erdeni-Cogt
2. Temple at Erdeni-Cogt

3. Mała świątynia w górach Chugni-Tarni
3. Small Temple in the Chugni-Tarni

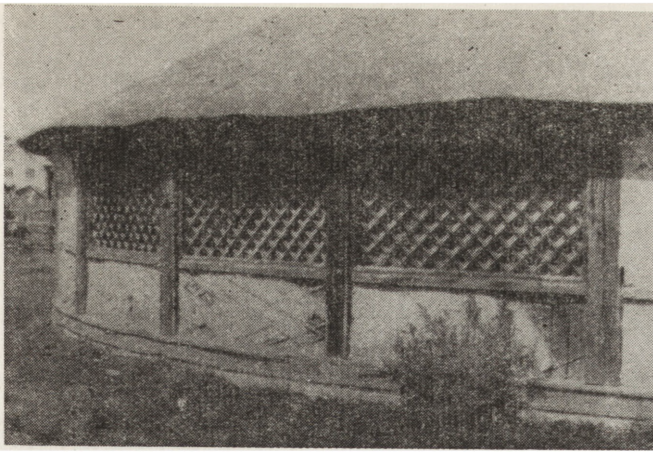
W młodym państwie niepodległym zaczęto budować z dużym rozmachem. W Ulan Bator wzniesiono świątynię Megdzid Dżanrajseg i w niej ustawiono mosiężny posąg o wysokości 80 łokci. Budowniczo wie, ówczesni, po-

nieważ nie znali zasad statyki i materiałoznawstwa, zbyt odważnie stosowali belki drewniane o rozpiętości ponad 10 m. Na skutek tego w czasie huraganu świątynia Megdzid Dżanrajseg w niektórych miejscach pochyliła się o kilkadziesiąt centymetrów. Obecnie obiekt jest w katastrofalnym stanie; specjaliści badają przyczyny odkształceń konstrukcji i opracowują koncepcję rekonstrukcji budowli.

W czasach Bogdo Gegena powstały też liczne rezydencje dostojników państwowych. Ówczesny minister spraw zagranicznych zbudował dla siebie piętrowy dom z namiotowym dachem; wschodni sposób budowania zmieszał się tu ze sposobem europejskim.

Drewniane budowle szkieletowe, częściowo murowane, rozpowszechnione są w całej Mongolii i w zależności od regionu mają różny charakter. W północnej części, na terenach górskich i częściowo pokrytych lasami, prawie wyłącznie jako materiał budowlany stosowano drewno. Posuwając się od północy na południe, z górskich rejonów do stepowych, drewna używa się coraz mniej. Na pustyni Gobi materiał ten stosuje się przeważnie tylko na belki stropowe. Na terenach stepowych i pustynnych często też przy wznoszeniu nowych budowli wykorzystuje się drewno ze starych rozbieranych obiektów. Dlatego w tych rejonach bardzo mało zachowało się zabytkowych budynków drewnianych.

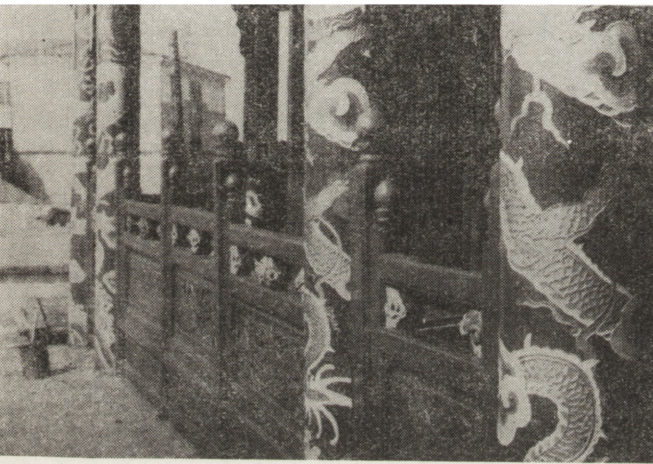
W różnych środowiskach kultury budowniczej Mongolii stosowano różne sposoby wznoszenia budowli. Wszystkie te sposoby mają jednak wspólne cechy mongolskiej tradycji budowlanej. Przed rozpoczęciem budowy dokonywano wyboru miejsca pod przyszłą budowlę, uwzględniając przy tym jej przeznaczenie, klimat danego regionu, rodzaj gruntu itd. Następnie na wybranym terenie często zamiast położenia fundamentu ugniatano podłoże młotem. Tam, gdzie miały stanąć drewniane słupy szkieletowej konstrukcji, kładziono płaskie kamienne płyty lub zdobione kłocce kamienne. Słupy drewniane wieńczono drewnianymi belkami. Ściany osłonowe wypełniano murem ceglany lub deskami. Dach pokrywano zazwyczaj dachówką wypalaną na kolor niebieski specjalnym sposobem rozpowszechnionym na Dalekim Wschodzie lub glazurowaną dachówką różnokolorową. Dachy budowli

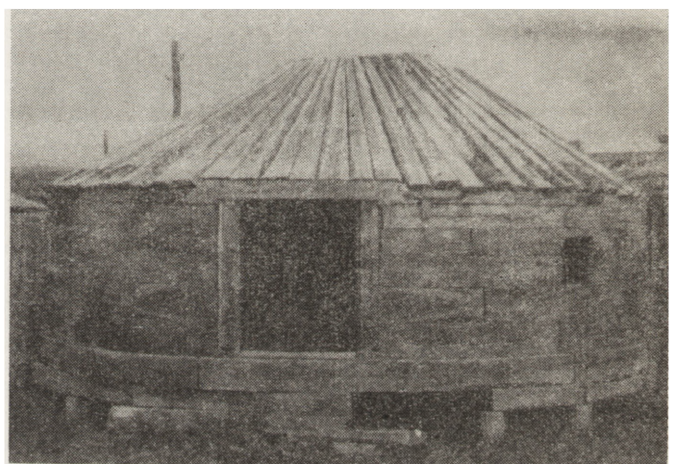
4. Ulan Bator, okna świątyni wzorowanej na jurcie
4. Ulan Bator, window of the temple designed after a yurt-like style

6. Dom mieszkalny w Ulan Bator
6. Dwelling-house at Ulan Bator

5. Ulan Bator, zdobione kolumny świątyni Dzugijn Sum
5. Ulan Bator, ornamented pillars of Dzugijn Sum Temple

7. Drewniany dom mieszkalny wzorowany na jurcie
7. Wooden dwelling-house designed after the yurta

reprezentacyjnych bardzo często dekorowano różnymi figurkami zwierzęcymi, lepionymi z gliny i następnie wypalonymi.

Nieodpowiednie fundamenty i źle przygotowane podłoża stanowią jeden z ważniejszych powodów postępującego procesu niszczenia budowli. Obecnie dla takich obiektów projektuje się na podstawie współczesnych badań geologicznych nowe fundamenty. Zakłada się przy tym, że fundamenty te muszą być niewidoczne. W wypadku obiektów całkowicie zbudowanych z drewna stosuje się rozbiórkę i następnie złozenie obiektu, ponieważ konserwacja lub wymiana zniszczonych elementów drewnianych wymaga często rozebrania całej konstrukcji. Gdy ściany osłonowe są murami ceglanyymi lub kamiennymi, nowe fundamenty założyć trzeba nie rozbierając tych murów.

W każdym budynku, a szczególnie budynku drewnianym ogromne znaczenie ma dach. Źle wykonany dach powoduje niszczenie drewnianych konstrukcji. W Mongolii zabytkowe obiekty drewniane pokryte są dachówką lub deskami. Krycie dachówką polegało na tym, że na deskowym podkładzie układano poszczególne elementy ceramiczne (dachówki) na zaprawie wapiennej i tą samą zaprawą lepiono styki między dachówkami. Taki sposób

krycia dachów wymaga bardzo starannego wykonawstwa, gdyż nawet najmniejsza szczelina powoduje zawilgocenie konstrukcji drewnianej. Ponadto dach kryty dachówką musi być regularnie czyszczony, by przeciwdziałać zachwaszczeniu. Na północy kraju, tam gdzie jest dużo lasów, dachy wykonane są przeważnie z desek. Deski stykają się ze sobą na przetyczki i każdy styk pokryty jest listwą. Po obu stronach tej listwy znajdują się kanały dla odprowadzania wód deszczowych. W niektórych regionach kraju, gdzie jest dużo opadów, używano podwójnego pokrycia deskami. Górna warstwa dachu przeznaczona była do wymiany.

Drewno jest materiałem niezwykle wrażliwym na działanie różnych czynników niszczących i wymagającym stałej konserwacji. Dawniej budowniczowie stosowali różne sposoby uodporniania drewna na działanie tych czynników. Ponadto konstrukcje drewniane w murach lub pomieszczeniach zamkniętych były wentylowane grawitacyjnie. Jak wskazują najstarsze budynki zabytkowe w Mongolii, dobrze przygotowane drewno wytrzymuje przeszło 400 lat. Dzisiaj bardzo rzadko spotyka się fachowców znających dawne sposoby przygotowania drewna.

Główną i niewybaczalną przyczyną niszczenia zabytkowych budowli w Mongolii jest jednak brak opieki społecznej. Najcenniejsze zabytki architektury, nawet te, które znajdują się na terenach nie zabudowanych, mają na ogół stałego opiekuna w formie właściciela lub dozorcę, ale dość duża liczba zabytkowych budowli pozostaje bez jakiegokolwiek opieki. Bywają również takie wypadki,

że zabytkowe obiekty niszczą na skutek złego użytkowania lub giną od pożaru.

Najważniejsze w tej chwili zadania w dziedzinie ochrony zabytkowych budowli drewnianych w Mongolii — to propagowanie akcji patronatu nad zabytkami, organizacja służby konserwatorskiej i wykształcenie kadry specjalistów z tego zakresu.

*mgr Erdenebat Ulzybatyn
Pracownia Konserwacji Zabytków
w Ulan Bator*

WOODEN BUILDINGS OF HISTORIC INTEREST IN MONGOLIA AND PROBLEMS INVOLVED IN THEIR PROTECTION

The majority of historic monuments in Mongolia is made of wooden buildings erected between 16th and 20th century. In 1568 Emperor Abtaj-chan endowed the first Lamaist cloister in Mongolia (Erdene-dzu). In 1737 Amarbaisagalant, the biggest of all historic wooden temples, was built. In the twenties of this century Mongolia had 700 worship centres.

Basing on their craft traditions Mongolian builders often constructed collapsible temples which could be transferred from one place to another. They were designed after Mongolian yurtas and the main materials used in building them were wood and thick felt. In the thickly-wooded northern region of the country wood was nearly the only building material. Going from the north to the south of Mongolia, from mountainous regions down to steppes and deserts, wood was employed ever more rarely. Individual circles of Mongolian building culture used different constructional techniques, which, however, displayed a number of common traditional features.

The site of future buildings was always chosen very carefully by specialists who paid attention to their appropriation, climate conditions, soil quality, etc. They did not make foundations very deep in the ground but often pressed down a basement soil. Where wooden pillars of a framework construction were to be placed they put flat stone plates. Wooden pillars were topped with wooden beams and this entire roof construction provided the most interesting solution. Walls were made of bricks or wooden boards. Roofs were usually covered with tiles or wooden boards. Tiles were burnt in blue by means of a special technique, very popular in Far East, and occasionally glazed in different colours.

As a building material, wood is most sensitive to various harmful factors and requires constant conservation. To prepare wood properly, builders employed a number of techniques. By now, old technologies have been nearly totally forgotten. The most important question in the protection of historic wooden buildings in Mongolia is now to organize efficient monument protection services and to train skilled conservators.

JERZY KONIECZNY, JERZY STARZYCZNY, TADEUSZ WIDŁA

WYKORZYSTANIE TELEWIZJI PRZEWODOWEJ W OGŁĘDZINACH OBRAZÓW

W zakresie oględzin obrazu, stanowiących pierwszy etap badań identyfikacyjnych, stosowane są techniki, polegające przede wszystkim na umiejętnym korzystaniu ze światła widzialnego (również monochromatycznego), promieni podczerwonych (IR), Rtg i ultrafioletu (UV). Bliższa analiza katalogu tych technik dowodzi jednak, że daleko im do doskonałości.

Najwięcej trudności stwarza korzystanie z promieni podczerwonych. Praktycznie rzecz biorąc, jedynym powszechnie dostępnym przetwornikiem obrazu w podczerwieni jest mikroinfraskop, w zasadzie konstrukcyjnie nie przygotowany do takich badań. Nie oznacza to, że badanie z jego użyciem są niemożliwe, zająć może wręcz konieczność skorzystania z mikroinfraskopu w badaniach szczegółowych. Należy jednak zdać sobie sprawę, że badanie takie bez wyposażenia standardowego infraskopu w specjalny wysięgnik, zwłaszcza w wypadku obrazu o dużych rozmiarach, ograniczy się do obrzeży malowidła, grożąc w dodatku jego mechanicznym uszkodzeniem. Nic więc dziwnego, że jedyną praktycznie stosowaną techniką korzystania z promieni IR jest fotografia z użyciem odpowiednio uczulonych materiałów. Jest to technika badaw-

czo-dokumentacyjna i w swym drugim członie zdradza podstawowe wady, właściwe także dokumentowaniu oględzin przeprowadzonych z użyciem innych technik badawczych. Wady te — to dyskretyzacja (nieciągłość) i wybiórczość rejestracji. Posługując się fotografiami nie można płynnie rejestrować pełnienia rzucanego strumienia odpowiedniego promieniowania¹ i uzyskania relatywnych odwzorowań z odpowiednim powiększeniem. Nawet film, z przyczyn technicznych, nie wyeliminuje tych braków.

Doświadczenia nad wykorzystaniem telewizji do kryminalistycznych badań w podczerwieni i ultrafiolecie oraz ich pozytywne wyniki skłoniły autorów niniejszego komunikatu do zainteresowania się możliwością zastosowania tej techniki jako — co nie jest bez znaczenia — techniki zbiorczej w oględzinach obrazów.

Na wstępie należało drogą eksperymentalną ustalić, czy

¹ Na potrzebę takich badań wskazuje np. V. V o l a v k a, *Malba a mališky rukopis*, Praha 1939.